

Vilniaus universiteto P. Skargos kiemo arkados
Arcades of Petras Skarga Courtyard at Vilnius University

Kruonio unitų bažnyčia, Kaišiadorių r.
Unitas Church in Kruonis, Kaišiadorys District

KULTŪROS PAVELDO DEPARTAMENTAS

LIETUVOS RENESANSO ARCHITEKTŪRA RENAISSANCE ARCHITECTURE IN LITHUANIA

Medininkų (Aušros) vartai, Vilnius
Medininkų Gate (Gate of Dawn), Vilnius

LIETUVOS RENESANSO ARCHITEKTŪRA

Bendra Lietuvos ir Lenkijos valstybė buvo atvira Vakarų įtakoms. Nuo XV a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikai pasirodė Europos dvaruose ir universitetuose, jie pasiekė net tolimąją Italiją. Humanizmas ir jo kultūra į Lietuvą atėjo įvairiais keliais, bet daugiausia per Krokuvėje įsikūrusį Jogailaičių dinastijos valdovų dvarą. Italijos kultūros įtaka ypač sustiprėjo 1518 m. valdovui Žygimantui Senajam susituokus su Bona Sforza Aragoniete. Jų sūnus valdovas Žygimantas Augustas reikėsi kaip meno globėjas. XVI a. pirmojoje pusėje jis rekonstravo Vilniaus žemutinę pilį ir pradėjo Šv. Onos ir Barbaros bažnyčios statybą, deja, nebaigtą. Šventovės pėdsakai – archeologų atidengti ir užkonservuoti pamatai – matyti Pilies kalno šiaurinėje pašlaitėje. Valdovų rūmų renesansinį puošybos stilių liudija kasinėjant XVIII a. pabaigoje nugriautos rezidencijos vietą rasti koliai ir keraminės apdailos plytelės.

Renesansinio Vilniaus fragmentų mūsų laikais galima pamatyti tik universiteto ansamblyje ir netoliese, Universiteto gatvės pradžioje, išlikusio Alumnato kieme. Jėzuitai nuo 1570 m. kūrėsi netoli Katedros ir pilių komplekso esančiame Senamiesčio kvartale (tarp dabartinių Pilies, Šv. Jono, Universiteto ir Skapo gatvių). Vilniui būdinga gotikos ir renesanso sandūra atsiskleidžia universiteto Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus kieme. Tačiau Šv. Jonų bažnyčios papėdėje plytintis keliaaukščių arkadų apsuptas universiteto Didysis (Petro Skargos) kiemas, įrengtas XVI a. pabaigoje, liudija italų architektūros įtaką. Panašaus stiliaus yra ir buvusio jėzuitų Alumnato architektūra, nors šie rūmai vėlyvesni, statyti jau XVII a. pradžioje, apie 1620 m.

Vilniaus miestiečiai, turtingi pirkliai ir amatininkai, atvykę iš įvairių Europos šalių, nenorėjo atsilikti nuo mados ir statydinosi renesansinio stiliaus namus. Jie buvo praktiški žmonės, tad naujoves taikė atsizvelgdami į drėgną ir palyginti atšiaurų vietos klimatą, dėl to vakarietiškos formos įgijo provincijos gyvenimui būdingo primityvumo ir sunkiasvoriškumo. Daugelio gyvenamųjų namų renesansinės detalės, deja, buvo sunaikintos arba paslėptos vėliau darant pakeitimus; būdingas renesansinis atikas yra išlikęs, pvz., Pilies gatvės pradžioje, 8-ajame name.

Perėję pagrindine Senamiesčio ašimi, sutampančia su Pilies, Didžiąja ir Aušros Vartų gatvėmis, pasieksime vienus iš miesto vartų, iškilusių kelyje į Medininkus. Šaltiniuose šie vartai minimi nuo 1514 m. Vidinėje statinio dalyje yra įrengta koplyčia su plačiai žinomu ir gerbiamu Dievo Motinos paveikslu. Koplyčios architektūra turi neoklasicizmo bruožų, tačiau išorinėje vartų dalyje esama gynybinės architektūros pėdsakų ir yra išlikęs renesansinis atikas su Nyderlandų manierizmui būdingais ornamentiniais lipdiniais bei Lietuvos herbu su skydo laikytojais grifonais.

Medininkų (Aušros) vartai – būdingas Lietuvos renesanso paminklas su ryškiomis viduramžių liekanomis. Tvirtovės architektūros bruožų Renesanso epochoje turėjo ir gyvenamieji namai, ir šventovės, dažniausiai mūryta derinant plytas su akmenimis. Pastatuose taikytos ir viduramžiškos konstrukcijos, ypač kryžminiai skliautai ir kontraforsai. Net XVI a. pabaigos ir XVII a. pradžios architektūrai buvo būdinga viduramžių konstrukcijos ir manierizmo puošybos elementai su baroko detalėmis. Dėl to į Lietuvos renesanso architektūrą jokių būdu negalima žvelgti kaip į italų žemės gimusio stiliaus atspindį. Kita vertus, Lietuvoje išvis buvo palyginti nedaug renesanso architektūros, o ir ta pati smarkiai nukentėjo per XVII a. viduryje Lietuvą niokojusius Rusijos ir Švedijos karus.

Prie Vilniaus–Kauno magistralės stovinčios Rykantų (Trakų r.) bažnyčios (XVI a. antroji pusė) frontone susijungia gotika ir renesansas. Į šiaurę nuo Vilniaus, Utenos link esančiame Videniškių miestelyje (Molėtų r.) išliko 1600 m. Šv. Lauryno titulu pašventinta Videniškių bažnyčia su buvusio atgailos kanaaninkų vienuolyno namais. Dėl santūrios, įtvirtinimų architektūros bruožų turinčios architektūros šventovę galima laikyti būdingu vietos renesanso pavyzdžiu.

Keletas dėmesio vertų paminklų, vienas nuo kito išsidėsčiusių kelių dešimčių kilometrų atstumu, yra Vidurio Lietuvoje. Visi jie iš Kauno lengviau pasiekiami negu iš Vilniaus. Dvi įspūdingos šventovės – Kruonio (Kaišiadorių r.) unitų bažnyčia (1596; 1625 m. perstatyta) ir Simno miestelio (Alytaus r.) Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų bažnyčia (1520; 1764 m. remontuota ir iš dalies įgijusi baroko

broožų) yra į pietus nuo Kauno. Kitos dvi šventovės, priklausiusios reformatams, yra išlikusios Kėdainiuose, esančiuose į šiaurę nuo Kauno. Įspūdingesnė iš jų – Evangelikų reformatų bažnyčia, pradėta statyti 1631 m. Kristupo Radvilos iniciatyva ir baigta 1653 m. jo sūnaus Jonušo Radvilos. Sunki, santūrių formų šventovė su keturiais kampiniais bokšteliais kartu yra ir šeimos mauzoliejus. Po presbiterija įrengtoje laidojimo koplyčioje stovi puošnūs metaliniai karstai su Radvilų šeimos mirusiųjų palaikais.

Kėdainių senamiestyje išlikę skotų pirklių namai, nors ir daugybę kartų perstatyti, tebeturi manieristinius frontonus.

Besidomintieji renesansine gyvenamąja architektūra turėtų pasivaikščioti ir po Kauno senamiestį. Manierizmo įtaka matyti kai kuriuose Vilniaus gatvės ir Rotušės aikštės namų frontonuose, dekoru detalėse. Deja, autentiškas jų formas kiek pakeitė XX a. antrosios pusės restauravimo specialistai.

Pavienės, bet įsimenančios detalės leidžia sekti renesanso pėdsakais Žemaitijos regione. Čia galima apsilankyti Tytuvėnuose (Kelmės r.), Šiauliuose ir Kretingoje. Tytuvėnų pranciškonų vienuolyno ansamblis priskiriamas prie baroko paminklų, tačiau vienuolių namo koridoriuose yra ir vėlyvojo renesanso, tiksliau – manierizmo, elementų. Manierizmo puošybos elementų (drožiniais puoštos zakristijos durys, sakykla) akylai lankytojai pamatys Kretingos bažnyčioje ir pranciškonų vienuolyne, įsteigtame 1602 m. didiko Jono Karolio Chodkevičiaus iniciatyva. Ypač meistriškos manierizmo puošmenos (didžiųjų durų apvadai, transepto perdengimą remiančios arkos ir kt.) iš kitų XVI–XVII a. Lietuvos architektūros paminklų išskiria Šiaulių Šv. Petro ir Pauliaus katedrą (1595–1625), turinčią įtvirtintos pilies broožų.

Architektūros specialistai iki šiol nesutaria, kiek plačiai renesanso architektūra buvo paplitusi Lietuvoje. Renesanso kultūros elementų buvus XVI a. pirmosios pusės šalies elito atstovų aplinkoje liudija rašytiniai ir daiktiniai šaltiniai. Žinoma, kad didikai statėsi renesanso stiliaus rūmus ir mauzoliejus, miestuose kilo renesanso architektūros broožų turintys pirklių, amatininkų namai. Deja, nepaisant pastangų statyti tvirtai ir ilgam, laikas šiems pastatams buvo negailestingas. Daugelyje šventovių ir gyvenamųjų namų renesansą paslėpė barokas. Renesanso mados vėjus liudijantį itališką grakštumą yra išlaikiusios tik Vilniaus universiteto ir Alumnato kiemų arkados.

Teksto autorė Dr. Giedrė Jankevičiūtė
Fotografas Sigitas Gaudėža

Šiaulių Šv. Petro ir Pauliaus katedros durų apvadai
Door frame of the Cathedral of St Paul and St Peter in Šiauliai

RENAISSANCE ARCHITECTURE IN LITHUANIA

The joint Lithuanian-Polish state was open to Western influences. Beginning in the 15th century, the nobles of the Grand Duchy of Lithuania visited European courts and universities, travelling as far as Italy. There were many ways by which humanism and its culture reached Lithuania, but this happened mostly through the court of rulers of the Jogaila dynasty in Cracow. The impact of Italian culture was increasingly felt after 1518, when King Sigismund the Old married Bona Sforca of Aragon. Their son, King Sigismund Augustus, was a dedicated patron of the arts. In the first half of the 16th century, he had the Lower Castle of Vilnius reconstructed and commenced upon the building of St Anne and St Barbara's Church, which unfortunately was never brought to completion. The traces of the shrine—its foundations have been uncovered and conserved by archaeologists—can be seen on the northern slope of Castle Hill. Today, fireplace tiles and ceramic decorative tiles, unearthed during the excavations on the site of the former royal residence demolished at the end of the 18th century, bear witness to the Renaissance style in which the Lower Castle was adorned.

Presently, the features of the Renaissance Vilnius survive only in the University ensemble and the nearby courtyard of Alumnatus at the bottom of Universiteto Street. In 1570, the Jesuits began settling down in the Old Town in the vicinity of the Cathedral and the castles, bordered by the current Pilies, Šv. Jono, Universiteto and Skapo streets. The Sarbievijus Courtyard presents the typically Vilnius blend of Gothic and Renaissance, and the Great (or Skarga) Courtyard with several tiers of arcades, built at the end of the 16th century and stretching in front of St. John's Church, testifies to the influence of Italian architecture. The complex of the Jesuit Alumnatus displays the architecture of a similar style, even though built later, at the beginning of the 17th century (c.1620).

Not wanting to fall behind the fashion of the day, the residents of Vilnius, wealthy merchants and craftsmen who came from various European countries built houses in the style of Renaissance. They were practical people who, while applying innovations, took into account the damp and rather severe local climate. Due to these adaptations, the Western forms acquired the crudeness and heaviness that were so much the mark of life in the periphery. In many cases, unfortunately, the Renaissance details embellishing the dwelling houses were destroyed or hidden by later alterations; however, building No. 8 at the beginning of Pilies Street has preserved the typical Renaissance attic.

At the top end of the main axis of the Old Town, coinciding with Pilies, Didžioji and Aušros Vartų Streets, there is one of the city gates standing on the road to Medininkai. It was first mentioned in the sources in 1514. Inside the structure, there is a chapel with a widely known and venerated image of the Blessed Virgin Mary. The chapel displays Neoclassical features, although the outer side of the gate has retained attributes of defensive architecture and a Renaissance attic decorated with ornamental mouldings in the Dutch Mannerist style and the Lithuanian coat of arms on the shield held by gryphons.

The Medininkų Gate (or The Gate of Dawn) is a typical monument of Lithuanian Renaissance, manifesting distinct traces of medieval architecture. In the epoch of Renaissance, the characteristic elements of fortification architecture were preserved in both dwelling houses and churches, their masonry mostly combining brick and stone. Medieval constructions, in particular groined vaults and buttresses, continued to be used in the buildings. The architecture of the end of the 16th and the beginning of the 17th century still featured medieval constructions, embellished with Mannerist decor and an occasional detail of Baroque. So, Renaissance architecture in Lithuania can by no means be viewed as a direct reflection of the style that had originated in Italy. On the other hand, there were comparatively few Renaissance buildings in Lithuania, and even those were badly damaged in the middle of the 17th century when the country was devastated by the Russian and Swedish wars.

The Church in Rykantai (the second half of the 16th century, Trakai District), standing near the highway between Vilnius and Kaunas, has a pediment conflating Gothic and Renaissance elements. To the north of Vilnius, in the direction of Utena, there is St. Lawrence's Church (dating back to 1600) in the small town of Videniškės (Molėtai District) and an adjacent building of the former monastery of Repentance Canons. The restrained architecture of the church, reminiscent of fortification structures, is yet another typical example of local Renaissance.

Several noteworthy monuments are located in central Lithuania. All of them are easier to reach from Kaunas than from Vilnius. South of Kaunas there are two impressive houses of worship: the Uniate Church in Kruonis (1596, reconstructed in 1625, Kaišiadoriai District) and the Assumption Church in Simnas (1520, repaired and altered in the Baroque style in 1764, Alytus District). Two other houses of prayer that had previously belonged to the Reformed Church survive in Kėdainiai, a town to the north of Kaunas. The more imposing of the two is the Church of Evangelical Reformists: its construction was initiated by Kristupas Radvila in 1631 and completed by his son Jonušas Radvila in 1653. Heavily proportioned and restrained in form, the church, with the four turrets on the corners, also served as a family mausoleum. In the funerary chapel under the presbytery, there are sumptuous metal coffins with the remains of the deceased of the Radvila family.

In the Old Town of Kėdainiai survive the houses of Scottish merchants, remarkable for their Mannerist pediments that have been preserved despite numerous alterations.

A visitor interested in residential Renaissance architecture should take a stroll in the Old Town of Kaunas. The influence of Mannerism is visible in the pediments and details of decor on some of the houses in Vilniaus Street and Rotušės (Town Hall) Square. Alas, the authentic forms were somewhat changed by the restoration specialists of the second half of the 20th century.

Separate but quite memorable details allow us to track the imprint of Renaissance in the Western region of Lithuania, which is known as Samogitia (Žemaitija). One can visit such places as Tytuvėnai (Kelmė District), Šiauliai and Kretinga. The Franciscan Monastery Ensemble in Tytuvėnai is ascribed to the monuments of Baroque. However, in the corridors of the Monks' House, one can find elements of late Renaissance, or rather of Mannerism, to be more precise. In the church in Kretinga and the adjoining Franciscan monastery set up in 1602 by the initiative of the noble Jonas Karolis Chodkevičius, an observant visitor will spot details of Mannerist decor, such as the woodcarving on the sacristy door and the pulpit. Among Lithuania's architectural monuments of the 16th–17th centuries stands out St Peter and St Paul's Cathedral (1595–1625) in Šiauliai, largely on account of its particularly artful Mannerist ornamentation (the door case of the Great Door and the arch supporting the ceiling of the transept). The cathedral also has features of a fortified castle.

Architectural specialists still argue about the extent to which Renaissance architecture was spread in Lithuania. Documentary and material sources indicate the presence of the elements of Renaissance culture in the surroundings of the country's elite in the first half of the 16th century. Certainly, nobles were erecting residences and mausoleums in the Renaissance style, and merchants and craftsmen in towns built houses containing elements of Renaissance architecture. Yet, despite the effort to build solid and long lasting buildings, time has been relentless to them. In many churches and dwellings, Renaissance was smothered by Baroque. Only the ensemble of Vilnius University and the courtyard arcades of Alumnatus have preserved their Italian gracefulness, testifying to the winds of Renaissance fashion.

Written by Dr. Giedrė Jankevičiūtė
Photos Sigitas Gaudėža